

Selçuklu Tarihyazımında Arapça Kaynakların Kullanımı ve Bazı Problemler*

Geliş Tarihi: 16/11/2019

Kabul Tarihi:18/12/2019

Atf Bilgisi: Öztürk, Murat; “Selçuklu Tarihyazımında Arapça Kaynakların Kullanımı Ve Bazı Problemler”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.2, Aralık 2019, ss. 145-150.

Murat ÖZTÜRK *

Öz

Türklerin İslâmî devirde kurdukları en büyük hânedanlardan biri Selçuklu Devleti'dir. Melikşah dönemi (465-485/1072-1092) Selçuklu Devleti'nin sınırlarının en geniş olduğu devirdir. Bu dönemde devletin sınırları, Kâşgar'dan Ege Adaları'na, Aral Gölü ve Kafkasya'dan Yemen ve Aden'e kadar uzanmaktaydı. Bununla birlikte Selçukluların hâkimiyet kurduğu dönem, hem Türk ve bölge halkları hem de Haçlılar açısından önemli bir tarihsel süreci oluşturmaktadır. Bu sebeple Selçuklular ile ilgili Arapça kaynaklarda geçen her bir cümle, dönemin doğru olarak aydınlatılmasında önemli bir ipucu olma niteliğine sahiptir. Bu çalışmada, Arapça kaynakların Selçuklu tarihyazımında kullanılması hususu yanında, birincil kaynak ve ikincil literatürdeki eserlerin istifadesinde karşılaşılan zorluklara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Tarihyazımı, Kaynaklar, Araştırma eserleri, Tercümeleler

Use of Arabic Sources in Saldjûk Historiography and Some Problems

Abstract

One of the biggest dynasties Turks have established in the Islamic era is the Saldjûk. They were largest in size during the Malik-shâh era (465-485/1072-1092). The borders of the state extended from Kâshghar to the Agean Isles, and from Aral Lake and Caucasia to Yemen and Aden. Furthermore, the period of the Saldjûkid domination constitutes a historically important process for both Turkic peoples and the peoples of the neighbouring regions as well as for the Crusaders. Thus, any reference in Arabic sources to the Saldjûkids provides a significant clue for better understanding of the period. The present study focuses both on the use of Arabic sources in Saldjûk historiography and on the challenges in using primary sources and secondary literature to write the history of the Saldjûkids.

Keywords: Saldjûkids, Historiography, Sources, Secondary sources, Translations.

* Bu çalışma 4-6 Nisan 2019 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen *Uluslararası Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri Sempozyumu*'nda sunulan bildiri metninin genişletilmiş hâlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Orcid No: 0000-0002-5633-9578, e-mail: ozturkmk@istanbul.edu.tr

Giriş

Türklerin tarih boyunca kurdukları en önemli devletlerden birisi Selçuklu Devleti'dir. XI. ilâ XIV. yüzyıllarda Orta Asya'nın bir bölümünde, Yakın Doğu ve Anadolu'da hâkimiyet kuran Selçukluların hüküm sürdüğü yıllar hakkında kaynaklardan istifade edilerek ve ilmî ölçütler çerçevesinde özellikle siyasi-askeri faaliyetler üzerinde yoğunlaşan birçok te'lif çalışma Türk tarihinin bu dönemini muhtelif başlıklar hâlinde ele almaktadır.

Söz konusu dönemin siyasi ve askeri tarihi yanında kültürel, imar ve iktisadi faaliyetleri hakkında doğrudan ve dolaylı bilgi veren özel ve genel vekâyi'nâmeler, şehir tarihleri, hâl tercümelere (biyografiler), coğrafi eserler, seyahatnâmeler ve otobiyografik Arapça kaynaklar mevcuttur.¹ Hâlihazırda bu kapsamda değerlendirilebilecek kaynak eserlerin sayısı takriben 80 olmakla birlikte, bu sayının ileride belki de yeni yapıtların keşfi neticesinde artma ihtimâli de bulunmaktadır.

Selçukluların Bağdat'a hâkim oldukları dönemlerde Arapça, İslâm dünyasının ilim ve medeniyet dili olarak hâkim lisândı. Selçuklu tarihyazımında Arapça kaynakların kullanımına dâir asıl mevzumuz geçmeden önce, Ortaçağ'da Selçuklu Devleti'nin kurulduğu dönemdeki tarihyazıcılığın ve kullanılan lisânlara değinmek faydalı olacaktır. Buna ilâveten söz konusu dönemde Türk tarihi hakkında bilgi veren müelliflerin hangi saik ve argümanlarla eserlerini yazdıklarını irdelemenin de çalışma açısından faydalı olduğu düşünülmektedir.

Mezkûr dönemde İslâm merkezli, bölge ve hânedan esasına dayalı olmak üzere üç tip tarihyazıcılığın bahsedilen Claude Cahen, eserlerin te'lifinde iki lisânın, yani Arapça ve Farsçanın, kullanıldığını belirtmektedir. Nitekim tarihyazıcılığı, Selçuklu devri öncesinde İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı bir hanedan olan Büveyhîlerin (932-1062) baskısı döneminde dahi hilâfetin başkenti konumundaki Bağdat merkezli idi.²

Selçuklu tarihyazımı terimi, Selçuklular tarafından kendileri hakkında herhangi bir Türkî diliyle yazılmış tarihyazımı anlamına gelmemektedir. Selçuklu Türklerinin yazılı tarihi hakkında Arapça ve Farsça kaynaklar bulunmaktadır; bununla birlikte 1050-1150 yılları arasındaki Selçuklu tarihini kaydeden İslâm kaynakları mevcut değildir. Ortaçağ döneminde sıklıkla olduğu gibi hadiselerin gerçekleştiği dönem ile bunların ilk kez kayıtlara geçirilmesi arasında oldukça uzun bir süre vardır.³ Çağdaş kaynak yokluğundan bahsedilen Hillenbrand'ın temas ettiği üzere, bu devir hakkındaki Arapça eserlerin az olması ve genel manada da tarihyazıcılığındaki kifayetsizlik bir hakikattir. Türkmenleri ve daha sonra Batı İran'a hâkim olan Selçukluları ele alan İbnü'l-Esîr ise bu konuda bir istisna teşkil etmektedir.⁴

Diğer yandan Selçuklu dönemindeki dilsel sınırların akışkanlığından bahsedilen Carole Hillenbrand,⁵ bu duruma dâir bizlere üç örnek sunmaktadır:

a) Önceki Farsça kaynaklara dayanarak Arapça eser te'lif eden yazarlar. Örneğin; İmâdüddîn el-İsfahânî⁶ (ö. 597/1201).

¹ Selçuklu tarihinin Arapça kaynakları ve müellifleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Fazlı Konuş, *Selçuklular Bibliyografyası*, Konya 2006, s. 12-67.

² Claude Cahen, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı", Türkçe trc. İsmet Kayaoğlu-Mehmet Dağ, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II/2, 1975, s. 176.

³ Carole Hillenbrand, "Some Reflecections on Seljuq Historiography", *Eastern Approaches to Byzantium*, ed. Antony Eastmond, Aldershot 2001, s. 74. Fatih M. Dervişoğlu (*Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi*, İstanbul 2015, s. 146) Hillenbrand'a koşturarak şu ifadeleri zikretmektedir: "Hâkimiyet alanının coğrafi genişliği, Çin sınırlarından Akdeniz kıyılarına kadar uzanan sahadaki ülke, devlet ve kavimleri kapsamı ve tarihî kaynakların değişik dillere dağılması, eserlerin zamanımıza intikal edememesi gibi sebepler, Selçuklu tarihyazıcılığı araştırmalarının başlıca problemleridir. Selçukluların İslâm dünyasındaki hâkimiyetlerinin ilk dönemi olan XI. ve XII. asırlar, siyasi hadiselerin yoğunluğunun tersine tarihyazıcılığı açısından en kısır devredir ve yazılmış olan bazı eserlerin de kaybolduğu sanılmaktadır."

⁴ Cahen, a. g. m., *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II/2, s. 177.

⁵ Hillenbrand, a. g. m., *Eastern Approaches to Byzantium*, s. 88.

⁶ Yazar hakkında bkz.: Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahânî", *DİA*, XXII, 174-176.

b) Hem Arapça hem de Farsça te'lifte bulunan yazarlar. Örneğin; Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî⁷ (ö. 718/1318).

c) Son olarak Arapçayı da bilen XIII. yüzyıl Süryânî müellifi Bar Hebraeus'un⁸ (ö. 685/1286) *Kronografyası*'nda Farsça kaynak olan *Meliknâme*'yi kullanması.

Selçuklu tarihi ile ilgili doğrudan veyahut dolaylı malumat veren müelliflere bakıldığı zaman görülecektir ki bunların birçoğu hayatını idame ettirdiği devlet, atabeglik ya da emîrlik içerisinde memuriyet vazifesini deruhte eden ve bunun yanında idarecilere, yöneticilere yakın şahsiyetler idi. Devlet içerisinde sahip oldukları vazifeler, bu müelliflerin eserlerini kaleme aldıkları zaman Selçuklulara nasıl ve hangi saikle yaklaştıklarını göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte dönemin siyasî şartları sebebiyle Bizanslılar, Haçlılar ve Şîf Fâtımîler gibi birçok tehlike karşısında İslâm sancaktarlığını yapan Sünnî Selçuklulara bakış da kimi zaman bu Türk devletine kutsiyet ve itibar atfetmiş görünmektedir. Bu yaklaşımın yanında devrin her müellifinin sosyal, siyasî, entelektüel ve dinî bağlamını anlamının ehemmiyetini vurgulayan modern yazarlar da mevcuttur.⁹

Bu bağlamda A. S. C. Peacock, dönemin Arap tarihçiliğinin temel özelliklerinden bazılarını şöyle tanımlamaktadır: “Açıklanan olayların etik bir yorumunu yapmak; iktidarın hem dinî hem de politik meşruiyete bağlı olduğu inancını göstermek ve benzer davranışı teşvik etmek veyahut caydırıcı davranışı engellemek için örnek ve dilleri seçmek.”¹⁰ Selçuklular hakkındaki Farsça tarihî kaynaklar ise açıkça hitabete yönelik olup üslûp ve yapı bakımından edebî bir niteliğe sahipti. Nitekim edebî eserler geleneğin bir parçasını oluşturmaktaydı.¹¹

Selçuklular İslâm dünyasının ortasında büyük bir medeniyete dâhil olduklarında, söz konusu medeniyetin doğası gereği Arapçayı ilim ve din, Farsçayı da coğrafi sebeplerle edebiyat ve resmî dil olarak kabul ettiler. Türkçe ise saray ve orduda konuşma dili olarak hayat bulmuştu. Bu münasebetle döneme dair mevcut kaynakların anlaşılabilmesi adına tarihçiliğin mühim bir kolunu teşkil eden kaynak neşri ve tercümesi yönünden Selçuklu tarihi memleketimiz nispeten iyi seviyelere ulaşmış durumdadır.

Ortaçağ tarihi alanında bir araştırma yürütmek ve dolayısıyla kaynakları değerlendirebilmek için ilgilenilen coğrafya veya konuya göre Arapça, Farsça, Grekçe, Ermenice, Gürcüce, Süryânîce ve Latince dillerinden birinin veya birkaçının bilinmesi gerekmektedir. Lisân engelini tercüme çalışmalarıyla kısmen telâfi etmek mümkün olsa da yeterli değildir. Türkiye'de de Ortaçağ tarihi alanındaki boşluklar te'lif eserlerin tercümeleriyle kapatılmaya çalışılmış ve İslâm, Selçuklu, Bizans ve Avrupa tarihi üzerine birçok eser tercüme yoluyla Türkçeye kazandırılmıştır.¹² Selçuklu tarihi ile ilgili çalışmalar genellikle genel İslâm vekâyi'nâmeleri, bölge tarihleri ve otobiyografik türü kaynaklardan istifade edilerek kaleme alınmaktadır. Genel manada ise Selçuklu tarihi hakkında hazırlanan çalışmalar orijinal metinden, araştırma sahibinin çeviri ve yorumuyla değil de kaynakların Türkçe tercümeleri kullanılarak yazılmaktadır. Bu bağlamda Selçuklu tarihinde özgün çalışmalar yapabilmek için Arapçaya vâkîf ve hâkim, kuvvetli bir kaynak kritik yetisine sahip araştırmacılara

⁷ Müellif için bkz.: Osman Gazi Özgüdenli, “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî”, *DİA*, XXXV, 19-21.

⁸ İbnü'l-İbrî olarak da bilinen yazar için bkz.: Abdülkerim Özyayın, “İbnü'l-İbrî”, *DİA*, XXI, 92-94. Selçuklu tarihindeki yeri ve önemi hakkında bkz.: Fatma İnce, “Gregory Abû'l-Farac'ın Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 17-19 Kasım 2017*, I, Ankara 2018, s. 79-91.

⁹ Tarif Khalidi, *Arabic Historical Thought in the Classical Period*, Cambridge 1994; Konrad Hirschler, *Medieval Arabic Historiography: Authors as Actors*, Abingdon, New York 2006.

¹⁰ *Medieval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Tārīkh-nāma*, Abingdon, New York: Routledge, 2007, s. 1-3. A. S. C. Peacock'un devrin Arapça yazan Selçuklu tarihi müellifleri hakkında kaleme aldığı makale için bkz.: “Court Historiography of the Seljuq Empire in Iran and Iraq: Reflections on Content, Authorship and Language”, *Iranian Studies*, 47/2, 2014, ss. 327-345.

¹¹ Hillenbrand, a. g. m., *Eastern Approaches to Byzantium*, s. 75. Julie Scott Meisami (*Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh 1999, s. 364) Farsça tarihyazımının yaygınlaşmasının, egemenlerin Doğu İslâm dünyasında hükmetme iddialarını meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanmış olabileceğini iddia etmektedir. Krş. Hillenbrand, a. g. e., s. 75.

¹² Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 61-62.

ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada M. Said Polat'ın şu ifadeleri, durumun hassasiyetini oldukça açık ve anlaşılır bir surette göstermektedir:

“Türk tarihinin herhangi bir dönemine ilgi duyan genç bir tarihçinin karşısına en az dört klâsik dilden kaynak çıkar. Bu meseleyi bir akademisyenin kendi kendine çözemeyeceği ortadadır. Bu yüzden de Türk tarihinin Çince, Grekçe, Lâtince, Ermenice, Gürcüce, Süryanice, Arapça ve Farsça kaynaklarının, ancak Batı dillerine tercüme kullanabilmekte, üstelik bunu da kendi kendimize öğrendiğimiz modern batı dilleriyle, ağır aksak bir şekilde yapabilmekteyiz. Elbette aslolan her metnin orijinal dilinden okunmasıdır; fakat şu şartlar altında bu neredeyse imkânsız gibidir. Alet ilimlerinin yetersizliği ve metne âşinalığımızın zayıflığı yüzünden, kaynaklardan ancak dizinleri vasıtasıyla yararlanabilmekteyiz ve bu yüzden tarihçiliğimiz, her geçen gün biraz daha metin tarihçiliğinden dizin tarihçiliğine doğru kaymaktadır. Bu ikisi arasındaki farkı anlamak için bilinen herhangi bir modern metnin dizin üzerinden okunmasıyla metnin tamamının okunması arasındaki farka bakmak yeterli olacaktır. Klâsik dillere olan yabancılığın her geçen gün daha da arttığı düşünülürse, ‘ampirist tarihçilik iliklerine kadar işlemiş!’ bizlerin, tarih çalışmalarını nasıl yürüteceği ciddi bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.”¹³

Arzu edilen araştırmaların birer tekrardan öteye geçmesini sağlamak için üniversitelerde tarih öğrencilerine klâsik filoloji eğitimi verilmesi, Ortaçağ Arapçası ve Farsçası öğretilmesi şarttır. Bunlar sağlanmadığı müddetçe bu alanda yetkin tarihçiler yetiştirmek de oldukça güç görünmektedir. Uygun şartlar sağlandığı takdirde bu engeli kısa vadede olmasa bile tamamen bertaraf etmek mümkündür. Arapça kaynak eserlerin Türkçeye tercümelerine sahip olmak Selçuklu tarihinin çeşitli devirleri üzerinde çalışmak isteyen ancak Arapça bilmeyen araştırmacılar için oldukça kıymetlidir. Yine de bu durum geçici bir çözüm olmaktan öteye gidemez. Diğer yandan Selçuklu tarihi kaynaklarındaki yoğun Arapça ya da Farsça terkiplerle dolu anlatımlar, Türklerin bu devri ile ilgilenen araştırmacıları da tercüme metinlere yönlendirmektedir.

Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli müelliflerinden İbn Bibî¹⁴ (ö. 684/1285'ten sonra) Farsça kaleme aldığı eseri *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*'de tarihî olayları bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak yerine, sanatkârane bir üslûp içinde nakletmeyi tercih ettiği için ediplik yönü tarihçilik yönünden daha ağır basmaktadır. Eserinde ağır ve ağıdalı ifadelerle Arapça ibarelere de yer vermiş, toplamda 1.400 beyti aşkın şiir aktarmıştır. Müellifin nadir kullanılan ve anlaşılmayan deyimlere yer vermesi, sık sık başvurduğu mübalağalarla anlamdan uzaklaşması veya anlama güzellik katmak için konuya uygun düşmeyen Arapça atasözleri veya Arapça, Farsça şiirler nakletmesi, okuyucuyu yoran ve anlamı zorlaştıran niteliktedir.¹⁵ Nitekim bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere devrin önemli Selçuklu tarih müellifleri, Arapça lisân kabiliyetlerini te'lif eserlerine aktarmışlar ve dönemin olaylarına bu lisânı kullanarak ışık tutmaya çalışmışlardır.

Kaynak eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi Selçuklu tarihi alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için kolaylık sağlamakla birlikte, temel husus çevirisi yapılacak metnin mütercim tarafından doğru bir şekilde özümsemesi ve ana kaynaklardaki ifadelerin çok iyi anlaşılmasıdır. Kimi zaman yapılan tercümelerde mümkün olduğu kadar metnin aslına sadık kalmaya çalışılmış olmakla birlikte dilin doğası ve kadim olması sebebiyle bazen zor ifadeler Türkçede yerini bulamamıştır. Diğer yandan sadece “*anlamsal açıdan*” tercümeleri birebir yapılan kaynaklar yerine tenkitli metin neşrine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yöntem aynı zamanda araştırmacılara ve okuyuculara bilgileri karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Tenkitli metin neşrinin yapılmadığı çalışmalarda kaynağın verdiği bilginin kontrolü kolaylıkla yapılamamakta ve hatta yanlış değerlendirmelerin yapılmasına sebep olmaktadır. Nitekim bu tarz çalışmalar, Batı literatüründe Lâtinceden İngilizceye yapılan tercümelerde karşımıza çıkmakta ve okuyucunun her iki lisânı kontrol etmesine olanak vermektedir. Diğer yandan tercüme

¹³ M. Said Polat, “Yirminci Yüzyıl Tarih yazımı İçinde Claude Cahen ve Osmanlı Öncesi Türkiye Tarihine Yaklaşımı”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, İstanbul 2001, s. 80-81, dipnot 4.

¹⁴ Müellif hakkında bkz.: Abdülkerim Özyayın, “İbn Bîbî”, *DİA*, XIX, 379-382.

¹⁵ Ahmet Kütük, “İbn Bibî ve Aksarayî Tarihleri Üzerinden Türkiye Selçukluları Döneminde Tarih Algısı ve Tarih Yazıcılığı Hakkında Bazı Düşünceler”, *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu (23-25 Ekim 2014 Zonguldak/Türkiye) Bildiriler Kitabı*, ed. Nurettin Hatunoğlu-Canan Kuş Büyükaş, s. 342.

esnasında özel isimlerin yazılışlarına dair sıkıntılar da bulunmaktadır. Söz konusu ana kaynaklarda özel isimlerin yazılışları hususunda ihtilâflar bulunmakta ve imlâ olarak bir birliğe rastlanmamaktadır.

Selçuklu tarihi ile ilgili olarak araştırmacılar tarafından tercümesi yapılmış olsa da olmasa da ehemmiyet verilmeyen hususlardan biri kaynak eserlerde zikredilen şiirlerin, kafiyeli ve edebî derinliğe sahip tümcelerin, ihtişamlı ifadelerin kullanılmasıdır. Nitekim bu durum sadece Arapça için değil, Farsça kaynak eserler için de söz konusudur ki bu tarz cümleler dönemle ilgili asıl değeri gösteren kıymetli ibarelerdir.

Çeviriler hususunda yaşanan bu tarz zorluklar haricinde, Arap müellifler tarafından ele alınan mevzuların kendi dönemlerine müteallik olmasına rağmen müelliflerin, hadiseler yahut şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi vermemeleri veya sessiz kalmaları da Selçuklu tarihyazımında karşılaşılan zorluklardan biridir. Belirtmekte fayda var ki, bu durum diğer kaynak dillerdeki eserlerde de mevcuttur. Burada kaynak eserin konusu, hacmi ve yazarın politik durumunun da te'lif edilen çalışmaya etki ettiği unutulmamalıdır. Bununla birlikte devlet içerisinde idarî görevlerde yer alan müellifler bilgiye daha çabuk ulaşırken böyle bir imkânı olmayan devrin müelliflerinin eserleri kimi zaman daha yüzeysel ve dar hacimlidir. Zengîlerin¹⁶ diplomatik görevlerinde memuriyete sahip İbnü'l-Esîr¹⁷ (ö. 630/1233) ve Hama hâkimi Ebü'l-Fidâ¹⁸ (ö. 732/1331) gibi kaynak yazarları bu duruma örnek verilebilir. Azîmî'nin¹⁹ (ö. 556/1160-1161) *Tarihi*'nde Anadolu bahsi çok az iken, İbnü'l-Esîr'in eserinde aynı konu hakkında verdiği bilgiler Ortaçağ araştırmalarını yönlendirecek şekildedir.

Selçuklu tarihi alanında çalışma yapmak isteyenlerin araştırmalarını yavaşlatan, kısıtlayan ve zorlaştıran başka sebepler de vardır. Söz konusu sahayla ilgili elyazması eserlerin matbu hale dönüştürülmesinden sonra temin edilmesindeki sıkıntı bu durumun başında gelmektedir. İlgili birincil kaynak ve literatür Arapça matbu eserlerde indekslerin olmaması da araştırmacılar için ciddi bir problem olmakla birlikte indeksiz olarak basılmış eserler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümünde hizmet etmiş, aynı zamanda Şarkiyat Enstitüsünün kurucusu Hellmut Ritter'in (1892-1971) söylediği ve hâlihazırdaki Arap Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerinden sıklıkla duyduğum şu sözünü hatırlatmaktadır: *"Allah bizi Doğu'da basılıp da indeksi olmayan kitaplardan muhafaza eylesin!"*

Selçuklu tarihyazımıyla ilgili olarak Türkiye'deki akademisyenlerin ve araştırmacıların yaşadığı en önemli problemlerden biri de Arapça kaleme alınan modern araştırmalardan -yani makale, tez, kitap ve diğer akademik yayınlardan- Türk akademi çevresinin genel olarak bihaber oluşudur. Arapların kendi ülkelerinde yaptığı çalışmaların, Batı'da yapılan çalışmalarla mukayese edilemeyecek kadar zayıf olduğu unutulmasa bile ilgili modern literatürün takip edilmemesinin büyük bir eksiklik olduğu hissedilmektedir. Aslında bu durum bir anlamda araştırmacının kendi özverisi, kurmuş olduğu bağlantılar ve girişimciliği ile ilgilidir. Araştırılmayan ya da bilinmeyen, yurt dışında te'lif edilmiş, çalışılmış araştırma konularının görülmeden yazılması veyahut tez, kitap, makale konusu olarak tercih edilmesi bir anlamda *dünyanın yeniden keşfedilmesi* ve harcanacak emeğin büyük ihtimâlle karşılığını bulamaması ya da yapılması plânlanan çalışma için eksikliklerin fark edilememesi anlamına gelmektedir. Cevabı verilmesi gereken noktada soru şudur: *"Bu riski almaya gerek var mı?"*

Netice itibariyle şunları ifade etmek mümkün görünmektedir; Selçuklu tarihinin askerî ve siyasî yönü haricinde nümizmatik, edebiyat, tasavvuf, dil ve düşünce alanlarında Selçuklu Türklerinin cihan tarihine getirdiği yenilikler, yaklaşımlar için Arapça kaynaklarda cümleler arasında saklı ifadeleri bulabilmek adına bu lisânı iyi ve doğru bilmenin gerekliliği aşikârdır. Yapılmak istenen çalışmaların tekrardan öteye geçmesini sağlamak için tarih alanında eğitim gören ve bu sahada uzmanlaşmayı arzu eden öğrencilere klâsik filoloji eğitimi verilmesi, yani Ortaçağ Arapçası ve Farsçası öğretilmesi elzemdir. Sosyal bilimlerde dünya genelinde en fazla rağbet gören sahalardan biri olan tarih ilmi için bu husus, Türk tarihini hem ön plâna çıkarmak hem de anlamak ve bilmek açısından ehemmiyet kesbetmektedir.

¹⁶ Musul ve Halep merkez olmak üzere el-Cezîre, Doğu Anadolu ve Suriye'de hüküm süren Türk-İslâm hânedanı (521-631/1127-1233) hakkında bkz.: Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", *DİA*, XLIV, 268-272.

¹⁷ Müellif hakkında geniş bilgi için: Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Esîr", *DİA*, XXI, 26-27.

¹⁸ Yazar hakkında tafsilâtı bilgi için: Abdülkerim Özeydin, "Ebü'l-Fidâ", *DİA*, X, 320-321.

¹⁹ Ortaçağ'ın önemli müelliflerinden Azîmî hususunda bkz.: Ali Sevim, "Azîmî", *DİA*, IV, 330-331.

Kaynakça

- Bezer, G. Ö., “Zengiler”, *DİA*, XLIV, 268-272.
- Cahen, C., “Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı”, Türkçe trc. İsmet Kayaoğlu-Mehmet Dağ, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II/2, 1975, ss. 175-198.
- Dervişoğlu, F. M., *Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi*, İstanbul 2015.
- Hillenbrand, C., “Some Reflecetions on Seljuq Historiography”, *Eastern Approaches to Byzantium*, ed. Antony Eastmond, Aldershot 2001, pp. 73-88.
- Hirschler, K., *Medieval Arabic Historiography: Authors as Actors*, Abingdon, New York 2006.
- İnce, F., “Gregory Abû'l-Farac'ın Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 17-19 Kasım 2017*, I, Ankara 2018, s. 79-91.
- Khalidi, T., *Arabic Historical Thought in the Classical Period*, Cambridge 1994.
- Konuş, F., *Selçuklular Bibliyografyası*, Konya 2006.
- Kütük, A., “İbn Bîbî ve Aksarayî Tarihleri Üzerinden Türkiye Selçukluları Döneminde Tarih Algısı ve Tarih Yazıcılığı Hakkında Bazı Düşünceler”, *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu (23-25 Ekim 2014 Zonguldak/Türkiye) Bildiriler Kitabı*, ed. Nurettin Hatunoğlu-Canan Kuş Büyüktaş, ss. 337-352.
- Meisami, J. S., *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh 1999.
- Özaydın, A., “Ebû'l-Fidâ”, *DİA*, X, 320-321.
- Özaydın, A., “İbn Bîbî”, *DİA*, XIX, 379-382.
- Özaydın, A., “İbnü'l-Esîr”, *DİA*, XXI, 26-27.
- Özaydın, A., “İbnü'l-İbrî”, *DİA*, XXI, 92-94.
- Özgüdenli, O. G., “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemdânî”, *DİA*, XXXV, 19-21.
- Peacock, A. S. C., *Medieval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amî's Tārīkhnāma*, Abingdon, New York: Routledge, 2007.
- Peacock, A. S. C., “Court Historiography of the Seljuq Empire in Iran and Iraq: Reflections on Content, Authorship and Language”, *Iranian Studies*, 47/2, 2014, ss. 327-345.
- Polat, M. S., “Yirminci Yüzyıl Tarihyazımı İçinde Claude Cahen ve Osmanlı Öncesi Türkiye Tarihine Yaklaşımı”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, İstanbul 2001, ss. 79-86.
- Sevim, A., “Azîmî”, *DİA*, IV, 330-331.
- Şeşen, R., “İmâdüddin el-İsfahânî”, *DİA*, XXII, 174-176.
- Turan, O., *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980.